

„SZÍNES” TEREPMUNKA

EGY HAZAI SZÍNKUTATÓ DILEMMÁI

„A terepkutatás olyan az antropológiának, mint a vértanúk vére az egyháznak” – állította a 20. század elején Ch. G. Seligman (STOCKING, 1983, 84.; PRÓNAI, 2007, 48.). Még napjainkban is az intenzív, a vizsgált emberek életébe(n) belemerülő, „alámerülő” (BORSÁNYI, 1988, 55.; CARSTEN, 2012), „megmerítkező” (A. GERGELY, 2006), tartós együttélésen és „közvetlen megfigyelésen alapuló terepantropológia, vagy Bronisław Malinowski tréfás szavaival, *szabadtéri munka*” a kulturális antropológia legfőbb védjegye (LENCLUD, 1994, 120.), az „elsőkézbeli információk megszerzésének” kitüntetett (BORSÁNYI, 1988, 66. 54.), a kutatás antropológiai jellegét meghatározó eszköze (Vö. CLIFFORD, 2003, 11.; BORSÁNYI, 1988, 53.; MÉSZÁROS, 2010, 173.). Voltaképp „az antropológiához vezető királyi út”, vagyis a terepmunka az (BOHANNAN – GLAZER, 2006, 133.), a módszer, amely „meghúzza az antropológia diszciplináris határait és megalapozza az antropológus szakmai identitását” (VÖRÖS, 1999, 598. Vö. PRÓNAI, 1995, 32.). Sőt, ez a privilegizált vizsgálati eljárás „az antropológus legitimitásának legfőbb eszköze és esetenként egyetlen alapja” (MÉSZÁROS, 2013, 47.). A mai kulturális antropológia legtöbbször idézett kritikusa szerint is ez a módszer a szakma „talán legmaradandóbb hozzájárulása a humán tudományokhoz” (CLIFFORD, 2001, 6.).¹

Ugyanakkor a terepmunkának – éppúgy ahogyan a terep fogalmának – számos, módszertanilag többé-kevésbé eltérő válfaja van (Vö. CLIFFORD, 2005, 76.). Például Edmund Leach 1982-ben azt állította, hogy a szociálintropológusok és kulturális antropológusok terepmunkái sok esetben eltérnek egymástól (LEACH, 1996, 32.). A színkutatások terepen használt vizsgálati technikái szintén sajátos jegyekkel bírnak, olyannyira, hogy – például Brent Berlin és Paul Kay manapság is irányadó, 1969-es (1991) publikálású kutatása esetében – még az is megkérdőjelezhető, hogy az „antropológiai terepmunka” címke megfelel-e ezek jelölésére. A következőkben megkísérlem összefoglalni azt, hogy a kulturális antropológia berkein belül melyek a legtöbbször idézett szín témájú, „színes” terepmunkán alapuló kutatások, illetve hogy ezeknek módszertanából és

¹ Mint sok más esetben, ez csupán az elmélet, a valóságban vannak nem terepmunkán alapuló antropológiai kutatások is.

tapasztalataiból kiindulva milyen terepmunkába érdemes fognia napjainkban annak a néprajztudományi műveltséggel rendelkező magyar kutatónak, aki szintén a színek iránt érdeklődik.

William Halse R. Rivers (1901) tanulmányozta elsőként terepen különböző népek színjelnevezését, színérzékelését, ill. színpreferenciáját, amikor részt vett a híres, a Torres-szigetek „vadjainak” tudományos kutatását célul kitűző – hét hónapon át tartó – Cambridge-i expedíción, amelyet Haddon szervezett.² Az összehasonlítási anyagként szolgáló európai emberek színlátásán túl számos nép tagjainak látását tesztelte ez az orvos végzettségű, az összehasonlító pszichológiát megalapozó, valamint a kulturális antropológia elismert tudománnyá alakulásáért sokat tévő tudós (BORSTEIN, 1975, 777.), mégis főleg arra az anyagra alapozta a színekre vonatkozó elméletét, amelyet egyetemi tanítványaival együtt a Murray szigeten gyűjtött (BERRY, 2011, 202.). Kutatása azonban nem elsősorban, vagy nem önmagában a színekre irányultak, hanem az érzékelés területeire (látás, hallás, tapintás), a vizuális percepció felmérése foglalta magában a színek, pontosabban a „színelnevező viselkedés” vizsgálatát is (SAUNDERS, 2007, 14.). A terepmunka során használt adatgyűjtési módszerekben kísérletező volt, többféle eljárást kipróbált, gondosan ügyelt arra, hogy a vizsgálat alanyai pontosan értsék azt, amit tőlük kér. Színetalonnként sem egyféle segédeszközt vett alapul, hanem vegyesen alkalmazta a korábbi kutatásokban használt színes kártyákat és fonalakat kora színmérésre használt szerkentűjével, a Lovibond nevéhez fűződő tintométerrel is (amelyet ma már nem használnak, de a folyadékok színének meghatározására még napjainkban az ún. „lovibond rendszert” alkalmazzák).³ A színlátás pszichológiájára vonatkozó kvantitatív adatait a résztvevő megfigyelésből származó kvalitatív adatokkal is részletekbe menően kiegészítette (pl. megjegyezte, hogy a bennszülöttek milyen színű sálakat viseltek vasárnaponként a templomban lásd RIVERS, 1901, 83.).⁴

Kutatásait, illetve az abból megalkotott evolúciós színelméletét azonban már saját korában is érték kritikák, ennek hatására később enyhített eredeti sémáján (MACLAURY, 1997, 18.). Napjainkban legtöbbször azt hozzák fel kifogásként a munkája ellen, hogy 1) az elméletalkotásnál nem vette figyelembe laboratóriumi és a terepen végzett pszichológiai kísérletek alapvető különbözőségét, 2) a vizsgált nép számára szokatlan, kultúraidegen helyzetben, *ad hoc* módon

² Lásd erről magyarul: VÖRÖS – FRIDA, 2004, 406.

³ Ahhoz, hogy milyen összetett felszerelést vittek magukkal a Torres-Straits expedíción részt vevő kutatók lásd: GRIMSHAW, 2001, 21.

⁴ Ebben a korban hazánkban is működött egy a kutatási módszeren való folytonos finomításban, illetve a gondos jegyzetkészítésben Rivershez hasonló kutató: a fonográffal folklórt gyűjtő Vikár Béla, aki szintén készített „írással feljegyzéseket” is, amelyekben pl. „gyakran utalt a szertartásos és egyéb szövegek szerepére, magyarázott egyes táj szavakat, rögzítette a cselekményes játék, szokás menetét” stb. (KATONA, 1981, 292.).

jórészt olyan színneveket sikerült feljegyeznie, amelyek nem részei a nyelvek mindennapi szókincsének (SAUNDERS, 2007, 15.).⁵ Mindenképpen újszerű és példászerű azonban, hogy Rivers – az antropológiai irodalomban szokásos fordulattal élve – már nem pusztán a „karosszékéből” vizsgálata a színnevezéseket, ahogyan pl. Hugo F. Magnus tette, aki (azért, hogy ellenőrizze a színlátás biológiai evolúciójáról alkotott elképzeléseket) színes gyapjúfonalakat – összesen csupán 10 mintát – küldött szét szerte a négy kontinensre, hogy az ezekhez való párosítás révén különböző „terepmunkások” (voltaképpen 61 misszionárius és gyarmati hivatalnok, orvos) egyes bennszülött nyelvek színneveinek jelentéséről és történetéről informálják őt, majd a postán kapott eredményeket dolgozószobája magányában összesítette (BORSTEIN, 1975, 778.; MACLAURY, 1997, 16.). Korának az evolúcióban való tudományos és történelmi hite azonban jelentős lenyomatot hagyott Rivers színekről szóló elméletén, amelynek megalkotásához legalább olyan mértékben merített a kortárs kutatók színekről alkotott – sok esetben előítéletekkel teli vagy téves nézeteiből – mint a terepen gyűjtött saját anyagából.

A következő két kutatás, amely jelentős előrelépést jelentett az antropológiai színekutatásokban nem a percepció, hanem a kultúra irányából közelített a színek felé. Ezekben a színekre vonatkozó eredmények a kultúra teljességét tetten érni akaró hosszú idejű terepkutatás melléktermékei voltak. Az etnotudomány egyik vezető egyénisége Harold C. Conklin (1955) a Fülöp-szigeteki hanunóok között a megtapasztalt dolgok rendszerezését, émikus kategóriákba sorolását vizsgálva akadt jó témára a színek vizsgálatában (éppúgy, ahogyan a botanikai tudás szervezőelveiben) és a színsztályozás jellegzetességeinek felfedezéséhez elsősorban színneveket tartalmazó interjúrészeket nyelvészeti elemzését végezte.⁶ Victor Turner (1966) az afrikai ndembuk rítusainak, vallási életének vizsgálata közben fedezte fel a színek szimbolikai jelentőségét. Mindkettőjükre igaz azonban, hogy a nyugati világból érkeztek a gyarmati terepre, és az addigra már jól kiforrott, az antropológust elismert szakemberré tevő vagy „avató”⁷ résztvevő megfigyelés módszerével igyekeztek megvizsgálni/meg-

⁵ Vö. „Akik terepmunkát végeznek – állítja Geertz –, nem kezelhetik olyan precízen az adataikat (...) mint a mikrobiológusok. Jobb, ha nem képzelik azt, hogy olyanok, mint a laboratóriumban kutató tudósok, mert egy ilyen összehasonlításból származó veszteségként kerülnének ki” (LUHRMANN, 2005, 72.).

⁶ Lásd még: Concklin cikkéhez (CONKLIN, 2003) cikkéhez Biczó Gábor harmadik lábjegyzetben adott magyarázatát.

⁷ A „beavatás” metaforáról lásd VÖRÖS, 1999, 598.; MÉSZÁROS, 2010, 175.; 2013, 48. Vö. A klasszikus felfogás értelmében „szakemberként csak akkor ismernek el valakit, ha az illető legalább egy évig huzamosan együtt élt egy néppel, melynek társadalmát és kultúráját az antropológia tudományos követelményeinek megfelelő szintjén megértette, s arról valamilyen formában – többnyire disszertációban – számot is ad” (BORSÁNYI, 1988, 54.).

érteni egy számukra idegen kultúrát. A klasszikus antropológia „holisztikus” szemléletében nevelkedő kutatók az adatközlők életének majd minden részére kiterjedő vizsgálatából következett azon felfogásuk, hogy az adatközlők nemcsak másképp osztályozzák, másféle gondolatrendszerbe rendezik színeket, mint ahogyan ők, hanem olyan sajátos kapcsolatok tételeznek fel a színek és a kultúra egyéb elemei között, illetve – Turner nézete szerint – olyan valósnak hitt rituális befolyással rendelkező hatóerőt tulajdonítanak nekik, amelyet a nyugat-európaiak nem. Terepmunkamódszerük így mindkettőjüket alapvető fontosságú felismerésekhez segítette, Conklin a színek és a tárgyak, illetve a tárgyak egyéb minőségi tulajdonságai (pl. nedvességtartalmuk) közti összefüggésekre, Turner a színek élményével rokon, azok szimbolikájára meghatározó befolyással bíró biológiai tapasztalatokra eszmélt rá. Végeredményben Conklin (1973) azt fedte fel, hogy az emberek gondolkodása szerint a színelméletek (tudományos színrendszerek) által standardizált (azaz színminta-gyűjteményekbe rendezett) színek a valóságban, mint tárgyszínek más szimultán érzékelhető attribútumokkal is összekapcsolódhatnak (textúra, csillogás stb.), Turner pedig az univerzálisan legfontosabb három szín („triász”) testi anyagokkal való összekapcsolódását és az ebből következő jelentését – vagy egyes értelmezések szerint a *fekete*, a *fehér* és a *piros* szín archetipikus voltának alapjait – fedezte fel (Vö. FIRTH, 2011, 68.). Mivel mindkettő kutató azt tanulta, majd a terepen meg is tapasztalta, hogy az egyszerű társadalmak kultúrájában minden mindezzel összefügg, a színekkel kapcsolatban is azt állapították meg, hogy azok nem választhatók el sajátos kontextusaiktól. Azok nem önmagukban léteznek, mivel egyrészt nem elkülönült ingerforrások (hiszen a színt, mindig valaminek a színeként látjuk),⁸ másrészt a rájuk vonatkozó kognitív tudás sem különül el más tudástól (hiszen a megismerés szintjén nem feltétlenül alkotnak a többi kategóriától független kategóriákat a színek).⁹ Pontosan ebben a felfedezésben rejlett legfőbb újdonságuk és értékük a korábbi kutatásokhoz képest.

Az eddig elemzett vizsgálatokhoz képest Berlin és Kay híres és nagyhatású kognitív-nyelvészeti/antropológiai vizsgálata (1969) kifejezetten és kizárólag a színek kérdésére irányult, de előzőkhöz viszonyítva nem érzékelés- vagy kultúra-, hanem inkább nyelvközpontú volt. Önmagában a színt (mint a jelölt tárgyat: a színtartomány egy bizonyos részét, illetve mint kognitív kategóriát) és az ahhoz kapcsolódó színelnevezést (mint sajátos nyelvi jelet) tették a kutatás tárgyává, és ezt meghatározott forgatókönyvvel rendelkező interjúk segítségével vizsgálták. Nem végeztek azonban klasszikus értelmében vett antropológiát.

⁸ Ezzel van összefüggésben, hogy sok nyelv rendelkezik olyan színnevekkel, amelyek tárgyhoz kötöttek. A magyarban ilyen pl. a *szőke*, amely szinte kizárólag a haj kontextusában használatos.

⁹ Sőt számos nyelvben még általános fogalom sincs a színre, pl. a hanunóo nyelvől is hiányzik a ’szín’ jelentésű szó.

lógiai terepmunkát, a nyelvek különböző képviselőit ugyanis nem anyanyelvi területeken kérdezték ki, mivel nem is a színek/színnevek használata, nyelvben vagy társadalomban betöltött szerepe, helye, feladata, ill. a rájuk vonatkozó tudás összessége érdekelte őket. Univerzális hasonlóságokat kerestek és – szerintük – fedtek fel a nyelvek színekre való szókincsében, amelyeket Rivers és elődei a színnevek fejlődéséről alkotott régi, de új köntösbe öltöztetett evolúciós elméletébe illesztve értelmeztek. A vizsgálat forгатókönyvét az a cél határozta meg, hogy idegen nyelvek színneveit formájuk, pszichikai kiugróságuk és konkrét szintartományra vonatkozó elsődleges jelentésük révén megfeleltessék az angolban meglévő színneveknek, közülük is annak a 11 színnévnek, amelyek szerintük az érzékelés számára legfontosabb, pszichológiailag legkiugróbb (*salient*) színgócokat jelölik,¹⁰ és amelyeket éppen ezért egyetemesen alapvető fontosságúnak tekintettek. Ezeket a színneveket alapszínneveknek nevezték el (*basic color terms*), ún. fokális színüket (vagyis központi árnyalatukat/tipikus példányaikat) mint perceptuális univerzálékat értelmezték.¹¹ Vizsgálati eljárásuk abból állt, hogy az adott nyelvek tetszőleges számban kiválasztott képviselőjével színmintás feladatokat magában foglaló interjúkat készítettek, melyek során színneveket soroltattak fel (később meghonosodott nevén: kötetlen felsorolás – *free listing*, lásd MESTER, 2002, 10.), majd ezután a legtöbbet említett színneveknek a jelentését beazonosították alanyaikkal a színmintákon.¹² Mivel azonban ez utóbbi színmintás kísérletek nagy része nem a „terepen” zajlott,¹³ hanem ott, ahol a kutatók éltek, az adatközlőknek tulajdonképpen egy számukra (többé-kevésbé) idegen helyen és helyzetben kontextus-nélküli színeket felvonultató steril mintákat kellett mesterségesen az anyanyelvük adta értelmezési keretbe (vagyis az általuk ismert, sajátos értelmű és használatú színnevek jelentésébe) illeszteniük.¹⁴

¹⁰ Ezek: *black, white, red, yellow, green, blue, brown, grey, pink, purple, orange*.

¹¹ A kognitív antropológusok legfőbb céljai között ugyanis általában „az egész emberiségre jellemző kulturális univerzálék és alapformák feltérképezése” áll (MESTER, 2002, 10. – *Kiemelés tőlem*). Vö. „A kultúrák összehasonlítása iránti érdeklődésnek az univerzáliák, vagyis az általánosan és minden kultúrában létező jegyek keresése az alapja” (HALLER, 2007, 149. – *Kiemelés az eredetiben*).

¹² Berlin és Kay Albert H. Munsell amerikai festőművész által kidolgozott színrendszerhez tartozó színminta készletet használták, éppúgy ahogyan 1950-es években Brown és Lenneberg a nyelv és kogníciót vizsgáló pszichológiai kísérleteikben tették. Lenneberg szerint kétféle módszer lehetséges a színneveket tanulmányozására: 1) az adatközlők felsorolják az eszükbe jutó színeket, majd azokat kikeresik a színmintákon, 2) egy adott színkészlethez tartozó összes kártya árnyalatát beazonosítják. A két feladat eredménye azonban nem teljes mértékben fedi egymást (PAPP, 2012, 15.).

¹³ Csupán egyetlen nyelvvel kapcsolatban vizsgálták a „színelnevező viselkedést” terepmunka révén, Mexikóban egy indián nép körében (lásd DEDRICK, 1996, 184.).

¹⁴ D. Dubois szerint „a színes kártyákkal végzett kísérletekben a kutatók társadalmilag elfogadható válaszokat kapnak a társadalmi kontextusban feltett kérdésekre, semmint primitív természetes [mentális] kategóriákat érnek utol” (idézi PAPP, 2012, 45.).

Ha antropológiai szemmel nézzük az utóbbi módszert, visszalépést jelentett abból a szempontból, hogy nem hosszú idejű együttélés után felszínre került színnevekre alapozták az elméletüket. Ez azonban lehetetlen is lett volna, ahhoz túlságosan nagyra törő volt a célkitűzésük, hiszen egyrészt – objektív, vagyis színmintákra alapozott – világméretű összehasonlítás igényével léptek fel, másrészt a komparatív eljárás segítségével annak feltárására összpontosítottak, hogy kiderítsék, lehetnek-e egyetemes vonások a színek kognitív és nyelvi osztályozásában. (Előttük ugyanis a nyelvészek természetesnek vették azt a népszerű és empirikusan is sokféleképpen illusztrált – az ún. Sapir–Whorf hipotézisre visszavezethető¹⁵ – feltételezést, hogy a színnevek kultúránként változnak és minden nyelv önkényesen szabdalja fel a színek osztatlan spektrumát). Ugyanakkor a módszer hibáit ért jogos, de módszertanilag kiküszöbölhető kritikákon felül (pl. hogy kétnyelvű, vagyis az angol nyelv színnév-rendszere által befolyásolt alanyok is részt vettek a kísérletben, vagy hogy számos nyelv színnevét csupán az etnológiai leírásokból ismerték – lásd DEDRICK, 1998, 184.) felmerülnek elvi kétségek is a vizsgálati módszerükkel szemben. Például akadnak, akik megkérdőjelezzik, hogy lehetséges-e egyáltalán az összehasonlítás, hiszen két különböző nyelv színneve sohasem feleltethető meg teljesen egymásnak.¹⁶ Mások inkább azt kifogásolják, hogy az ő kutatómunkájuk (és nem melleleg hipotézisük) hatására a színtudomány által konstruált színkártyák, illetve a laboratóriumi jellegű színvizsgálatok kikerültek a terepre (YOUNG, 2005, 175.), amelyekben viszont a laboratóriumi pontosság igénye már fel sem merülhet.¹⁷ (Ahhoz nyilvánvalóan nem megfelelőek a körülmények).¹⁸

A hipotézist és módszert ért bírálatoktól függetlenül az, hogy Berlin és Kay a színek elnevezésének színmintákkal történő világméretű összevetésének, az alapszínnevek általuk felállított (és sokat vitatott) kritériumainak való megfe-

¹⁵ Magyarul lásd SAPIR, 1971; WHORF, 2006.

¹⁶ Conklin is úgy véli, hogy Berlin és Kay azzal, hogy azt feltételezik, hogy az alapszínneveknek a különböző nyelvekben hasonlóak a fókuszpontjai, nem oldották meg a színnevek egyik nyelvből a másikra való lefordíthatóságának szempontjából felmerülő összes problémát (CONKLIN, 1973, 940.).

¹⁷ Ezen kritika előzményének tekinthető, hogy Oxfordban már az 1940-es években azt tanították, hogy „az etnológus [a terepen] nem tudja a kémikushoz vagy biológushoz hasonlóan egy kontrollált kísérlet feltételeit előállítani. Akárcsak a csillagász, megfigyelni tud. De a csillagásztól eltérően az etnológus jelenléte változásokat hív elő azokban az adatokban, amiket megpróbál megfigyelni” (Bohannantól idézi: N. KOVÁCS, 2013, 66.).

¹⁸ Bár újabban már a terepre járó színkutatók is törekszenek a laboratóriumi körülmények elérésére. Például egyes kutatók egy dobozhoz hasonló segédeszközt cipelnek magukkal, amelybe egy kis lámpa van beszerelve, ebbe a dobozba kell belekukucsálnia az alanyoknak. Így ugyanis kiküszöbölhetőnek vélik a megvilágításból adódó különbségeket, mivel mindenki azonos fényben látja a megnevezendő színmintákat (Papp Eszter szíves szóbeli közlése).

leltetés formalista módszerét választották,¹⁹ megfelelő alapot nyújtott számukra azon – sokak szerint elfogadott, de talán még többek által megkérdőjelezett – nézet melletti érvelésre, hogy a nyelvek színnév-készletének különbségei ellenére igenis létezhetnek hasonlóságok a színek kategorizációjában. Ezek a hasonlóságok megítélésük szerint – éppúgy, ahogyan általában a kognitív antropológusok szemében – az univerzálisan hasonlóan működő emberi elme megnyilvánulásai, vagyis a színek érzékelésének hasonlóságából eredhetnek. Ezért szerintük az általuk meghatározott színgócok a színlátás pszichológiájának ma elfogadott elméletével is többé-kevésbé összecsengenek,²⁰ sőt – bár ez erősen vitatható – a Kay és McDaniel által közösen módosított séma szerint azzal teljesen össze is egyeztethetők.

Kérdéses ugyanakkor, hogy a Berlin és Kay által felfedezett hasonlóságokat és különbségeket feltétlenül egy egyetemesen érvényesnek kikiáltott színosztályozási sorrendbe kell-e rendezni, illetve hogy a színosztályozásban meglévő különbségek kizárólag a nyelvek/kultúrák evolúciós fejlődésébe illesztésével, vagyis mint az egyenes irányú fejlődés eltérő fokozatai²¹ nyerhetik el a legmegfelelőbb magyarázatukat. Saját meglátásom szerint Berlin és Kay szinkronikus vizsgálatuk eredményeiből valójában úgy építettek fel a diakronikus fejlődés lépcsőfokait, hogy külön nem vonták kutatás alá a színosztályozás történetét.²² (A kognitív antropológiára ugyanis fokozatosan igaz az, amit Eriksen a brit, az amerikai és a francia szociálintropológiai tradícióról állít, hogy „egészen mostanáig ritkán hangsúlyozták azokat a történelmi folyamatokat, amelyek az adott jelenkori állapothoz vezettek” (ERIKSEN, 2006, 50).²³

Ezen a ponton tegyük egy kis kitérőt. Az, hogy jómagam Berlin és Kay sémájának kultúr-, illetve nyelvtörténeti adatokkal való alátámasztását hiányolom, főleg abból ered, hogy saját műveltségem hátterét a hazai néprajztudomány adta, amely – mint köztudott – nemzeti tudományként jött létre az ere-

¹⁹ John Lucy szerint ez a radikális univerzalista pozíció nemcsak az univerzálékát keresi, hanem bevezet egy olyan vizsgálati eljárásmodot, amely egyszerre garantálja ezek felfedezését és formájukat is. Ráadásul szerinte Munsell színminták használata csupán ahhoz vezet, hogy a nyelveket saját kategóriáikon keresztül lássuk (LUCY, 1997, 331–332.).

²⁰ Elsősorban Hering ellenszínelméletére kell itt gondolni.

²¹ A magyar néprajzban olykor a kultúra belső heterogenitását szintén a fejlődés különböző lépcsőfokainak együttes jelenlétével magyarázták: „a táji differenciáltság igen gyakran nem más, mint az időbeli különbség a fejlődésben” (BARABÁS, 1971, 336.).

²² A színek osztályozásának története ugyanakkor nem azonos a színnevek történetével. Utóbbit könnyebb vizsgálni, előbbit viszont azért nehezebb, mert mint azzal már Berlin és Kay is tisztában volt, a színkategóriák elnevezései cserélődhetnek az idők folyamán.

²³ Az az ún. „etnográfiai jelenre” való koncentráció elsősorban a funkionalista és a strukturalista antropológiai iskolára volt jellemző, elsősorban is Radcliffe-Brown és Malinowski voltak azok a kutatók, akik „elutasították a *holt és elhantolt* múltat, mely [szerintük] irreleváns a társadalmak jelenbeli működésében” (BURKE, 1992, 30. – *kiemelés az eredetiben*).

detkutatás bővületében,²⁴ illetve erős kultúr- vagy művelődéstörténeti irányultságban.²⁵ Mindazonáltal nem az utóbb említett konzervatív néprajzi szemlélet jegyében kérem számon a történeti szemléletet a szinosztályozás fejlődését hangoztató kutatásokon, hanem azért, mert napjainkban már – ahogyan erre Chris Hann is felhívt – a szociálanropológusok sem feltétlenül „elégsszenek meg csak a szinkronikus adatfelvétellel, hanem komolyan veszik a levéltári kutatást és a történeti forrásokat is” (2004, 46.).²⁶ Ugyanígy a szinkutatásokban is megszorodtak a diakrón vizsgálatától el nem zárkózó, illetve a szinosztályozás alakulását történeti források alapján megrajzoló vizsgálatok.²⁷

El kell ismerni azonban, hogy a történelmi-nyelvtörténeti tényekre alapozó érvelés hiányának ellenére a szinosztályozás Berlin és Kay által megrajzolt, egyetemesen azonos stádiumokból felépülő evolúciós modellje igen impozánsra sikeredett. Nem csoda, ha publikálása óta világszerte számos kutatót megihletett, akik megpróbálták a különböző nyelvekben – a tőlük kölcsönzött eljárás segítségével, esetleg a saját szakmájuk módszereivel – ellenőrizni ennek valóság alapját, vagy éppen – elfogadva a hipotézis helyességét – felhasználták azt saját kutatásaik megkönnyítése érdekében.²⁸

Mint azt a dolgozat elején említettem, Berlin és Kay vizsgálata csak két-két nevezhető terepmunkának. Kay későbbi (1976-tól zajló) nagyszabású

²⁴ „Az etnográfia szinte vizsgálatainak a megindulása óta törekedett a távolabbi [értsd: régebbi] korszakokra is visszapillantani. Hangsúlyozott érdeklődéssel fordult az *etnogenezis* folyamatának a megismeréséhez” (BARABÁS, 1971, 334. – *kiemelés tőlem*). Ez konkrétan azt jelenti, hogy „meghatározott kulturális elemek eredetét és történetét kutatta... történeti rétegekbe rendezte, bizonyítékokat keresett történeti kapcsolatokra, hatásokra” (HOFER, 2004, 69.).

²⁵ „A néprajz a történettudományok közé tartozik” állította Vajda László az ötvenes években (VAJDA, 1954, 2.). Elfogadta ezt Vargyas Lajos, ill. Bodrogi Tibor is Vajda cikkéhez írt kritikájában (lásd BODROGI, 1954, 241. 584.). Sőt Bodrogi az akkorra már meghonosodó „történeti néprajz” elnevezést is bírálta, azon az alapon, hogy „a néprajznak minden körülmények között történetinek kell lennie, nem lehet tehát különbséget tenni *néprajz* és *történeti néprajz* között” (BODROGI, 1954, 589. – *kiemelés az eredetiben*). Ugyanakkor természetesen a néprajztudományt mindig is érdekelte a jelen is, de az is inkább historikus értelemben: „a népkultúra történeti képződmény, tehát változik... A változandóságból következik, hogy nemcsak a régit kell gyűjteni. Ami ma új, az is régi lesz valamikor, s ami ma régi, valaha szintén új volt” (NAGY, é. n., 11.).

²⁶ Janet Carsten szerint Angliában a falukutatások és a körülhatárolt témákra specializálódó antropológiai vizsgálatok az 1970–1980-as években kezdenek kiegészülni az archív és írott források tanulmányozásával (CARSTEN, 2012, 11.).

²⁷ Szép példáját nyújtja ennek: SWEARINGEN, 2014.

²⁸ Magyarországon a nyelvészetre volt elsősorban hatással. Sipőcz Katalin a manysi nyelv és a finnugor alapnyelv színveit kutatva használta fel Berlin és Kay sémáját, mivel abból indult ki, hogy e sorrend „alapján feltételezhetjük, ha egy adott alapnyelvben megtalálható egy bizonyos színnév, akkor meg kell lenniük a sorban azt megelőző színneveknek is” (SIPŐCZ, 1994, 114.). Ennek előzményéül megemlíthető, hogy Witkowski és Brown már 1980-as években azt vallották, hogy ez hipotézis megfelelő támaszt nyújthat lexikai rekonstrukciókhoz (lásd 1981).

kutatási programja is csupán annyiban tartott kapcsolatot a klasszikus „terep-antropológiával”, hogy kizárólag 110 írással nem rendelkező nép színneveire fókuszált. Bár Kay és munkatársai a *World Color Survey* nevet viselő felmérés eredményeit ismertető monográfiájukban (2009) külön hangsúlyozzák, hogy az adatok „*in situ*” (természetes helyükön) kerültek feljegyzésre (KAY – BERLIN – MAFFI – MERRIFIELD – COOK, 2009, 13.), ők maguk mégsem utaztak a vizsgálat helyszínére. A felhalmozott színneveket (amelyet interneten elérhető adatbázisban is közzétettek²⁹) nem saját maguk gyűjtötték össze, hanem – Magnus korábban már említett 19. századi eljárásához kísértetiesen hasonló módon – egy nyelvész és misszionáriushálózat terepen élő/dolgozó munkatársai, akik előzetesen megkapták a terepen készített interjúkhoz szükséges felszerelést, illetve egy hét oldalas írásbeli instrukciót az adatközlőkkel végrehajtandó feladatokról. (Eszerint 330 különböző Munsell színkártya árnyalatát kellett megneveztetni nyelvenként legalább 25 adatközlővel).³⁰

Berlin és Kay eredeti kutatási módszere azonban a témában érdekelt antropológusok közvetlen megfigyelésen alapuló terepmunkájának is részévé vált,³¹ sok esetben – a terep sajátosságai által megkívánt módon – tovább finomítva azon. Például így történt egy – leginkább az alapszínnev hipotézis cáfolataként – gyakran emlegetett hetvenes évekbeli kutatásban, amely Bellona szigeten élők színrendszerét fedte fel. A színnevek iránt is érdeklődő dán antropológusok, név szerint: Rolf Kuschel és Torben Monberg (1974) ugyanis miután feljegyezték, hogy milyen színneveket használnak – az egyénenként, de csoportban is kikérdezett – helyiek, megkérték őket arra is, hogy hozzanak a környezetükből (tengerből, a partról, a bozótból és a kertekből) olyan tárgyakat, amelynek jellegzetes színe van, és nevezzék meg azok tónusát. A színmintákat felhasználó kísérleteknél pedig a megkérdezettek egyebek mellett saját színpreferenciájuk szerint csoportosították a színmintákat, de ezen felül még a mintákból olyan csoportokat is kialakítottak, amely a számukra legfontosabb színeket reprezentálta. (A kísérletekben felhasznált és azonosított színminták egyébként egy tábori ágyra voltak kiterítve véletlenszerű, majd a spektrumban elfoglalt helyük

²⁹ <http://www1.icsi.berkeley.edu/wcs/>

³⁰ Robert MacLaury-tól vették át ezt a módszert, aki a közép-amerikai színelmérésében 3 külön feladatot végeztetett az adatközlőivel. Ezek közül az első volt ez, a másodikban kikerestette az összes első kísérletben említett színnev legjobb példáját a minták közül (így szerinte a megkérdezettek a színkategóriák fokális pontjait jelölték ki), majd harmadikban az alanyok rizsszemeket raktak az összes olyan mintára, amelyre szerintük igaz, hogy az első feladatban kapott színnevekkel jelölhető (így szerinte a színnevek határai derültek ki) (DEDRICK, 1998, 188–189.).

³¹ Már Berlin és Kay kísérlete előtt is alkalmaztak színmintákat a terepen. Például Verne Ray amerikai antropológus terepmunkái során eleinte spektroszkópot használt, majd átért a színlapokra. A terepkutatásait jellemző színmintás vizsgálatokból nyert tapasztalatait 1952-es publikációjában foglalta össze (RAY, 1952).

szerinti meghatározott sorrendben, ezen kívül fejfelé is leforgatták őket, majd random módon egyesével felfordították, és úgy is megneveztették azok színét – lásd KUSCHEL – MONBERG, 1974, 215–216.).

Bár Rivers, Conklin, Turner, Berlin és Kay, majd Kay és munkatársai meglehetősen eltérően módszereken alapuló vizsgálatokat folytattak, kutatásaiknak egy közös vonása mégis akadt. Írástudatlan nép vagy népek színekre vonatkozó tudását, a kutató számára tökéletesen idegen világot tanulmányoztak. De milyen terepmunkát végezzen ma az magyar színekutató, aki nem messzi országokban, hanem a saját kultúrájában akarja vizsgálni a színeket?

Jómagam egy sajátos történeti körülmények között kialakuló *néprajzi* hagyományokkal rendelkező országban élek, amelyben kutatás alá vonható a szűk haza, de az egykori történeti Magyarország területén élő (esetleg onnan elszármazott) bármelyik (magyar vagy nemzetiségi, katolikus vagy evangélikus, református, unitárius stb.) közösség vagy közösségek. A néprajzi látásmód szerint a „terep” egy *néprajzi-etnikai csoport* vagy egy *tájegység* (esetleg egy *faluközösség*), de a néprajztudomány modern elképzeléseihez, vagy az antropológia 1960-as évek óta létező városkutatót folytató irányához igazodva lehet akár a városi lakosság egy bizonyos csoportja („szubkultúrája”) is. Szellemi hátterem, a diplomaoklevelemben szereplő *etnográfus* szóval jelölt végzettség elsősorban nem a vizsgált közösséggel való hosszú távú együttélésre – *állomásozó terepmunkának* is nevezett – terepantropológiára vagy a fent vázolt színmintás kísérletekre, hanem ún. *néprajzi gyűjtésre* predesztinál³² (legalábbis azon az alapon, hogy ezt tanultam, így ezt a hagyományt tudom legitim módon folytatni, legalábbis, ha hazai terepen dolgozom). Ez a fajta gyűjtés persze több szálon kötődik az antropológia klasszikus résztvevő megfigyeléséhez, történetileg mégis egy önálló képződmény, amelynek megvannak a saját jellegzetességei, melyek természetesen nem csupán abból erednek, hogy a néprajzos nem egy idegen, hanem a saját kultúráját vizsgálja. Legfőképpen talán a terepen eltöltött idő hosszában különbözik a kettő, hiszen nálunk még a társadalomnéprajzosok sem (pontosabban még a közösségkutatók is csak ritkán) végeznek „egy teljes évet igénybe vevő terepmunkát” (HANN, 2004, 61.), tudományunkban a terepre való „kiszállások” ugyanis hagyományosan rövidek (Vö. HOFER, 2004, 73.). Ugyanakkor még ebben sem húzható éles határ a két módszer között, hiszen azt, amit James Clifford „rezervátum-etnológiának” nevez, szintén olyan anyaggyűjtési hagyomány jellemez, amely „ismételt rövid látogatásokból” áll (CLIFFORD, 2013, 12.).

³² Szándékosan használom a *determinál* helyett a *predesztinál* szót, mivel ebben benne rejlik a választás lehetősége.

Ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy a színeket nem lehet úgy vizsgálni, ahogyan pl. egy mesét vagy történetet: *Tessék elmesélni, hogy volt az, amikor...* vagy egy hiedelemalakot: *Elmondaná nekem, hogy mit csinálnak azok a szépasszonyok?* A színekutatás a folklórra koncentráció gyűjtésnél jobban hasonlít az anyagi kultúra tanulmányozásához, hiszen egy olyan kérdést már fel lehet tenni, hogy: *Milyen ruhába jártak régen?* Hiszen a következő kérdés már lehet az, hogy: *Na és milyen színe volt annak a szoknyának?* De ha le is jegyzem a szoknya színét, pl. *lángszínű*, abból még nem tudom, hogy adatközlőm ugyanarra a színre gondol-e, mint amire én gondolok, ha csak nem látom saját szememmel is azt a bizonyos *lángszínű* szoknyát. De ha még a szekrény mélyéről elő is kerül egy lángszínű anyagból készült molyette, kifakult ruhadarab, azt már biztosan nem fogom tudni ellenőrizni, hogy milyen volt az adatközlő által pl. *májszínnek* mondott koporsó. Ebből kiindulva tehát könnyű belátni, hogy a színekre fókuszáló bármilyen jellegű terepmunka során elengedhetetlen egy olyasféle színetalon, amelyet Berlin és Kay használtak kísérleteikben, és amelyhez az adatközlők is társítani tudják a gondolataikban vagy emlékeikben élő színárnyalatokat. (Vagy ha éppen nem is találják a színminták között pont azt az árnyalatot, viszonyítási alapként használhatják, például mondhatják, hogy: *Ennél sötétebb, de ennél világosabb* stb.) Egy olyan színekészlet, amelyet később egy másik adatközlő vagy egy másik közösség tagjai számára is ugyanúgy viszonyítási alapként működhet, és amely révén meghatározható, hogy a vizsgált alanyok, közösségek mindegyike ugyanazon szint érti-e a *lángszín* vagy a *májszín* szón.

Korábbi kutatások kritikái is rámutattak arra, hogy a színminták önmagukban csupán steril papírlapok, s mint ilyenek, idegenként hatnak az adatközlők számára, illetve csak nehezen kapcsolhatók össze a kultúra konkrét tárgyainak színével. Egy adott színminta bár lehet pontosan olyan árnyalatú, mint egy a kultúrában használt vagy ismert tárgy, akkor sem biztos, hogy ugyanaz a színnév fog elhangozni a színekártya kontextusában, mint amikor az interjúk folyamán magáról a tárgyról és annak színezetéről esik szó, hiszen régóta bizonyított az is, hogy vannak „kontextualizált” színnevek,³³ amelyeket csupán adott dolgoknak a színét jelölik. (Sőt vannak olyan színnevek is, amelyek csupán az egyén emlékezete őriz, pl. Bátán, egy a régi helyi viseletek iránt elkötelezett asszonynak a ruhák színeiről beszélgetve eszébe jutott, hogy édesanyja egyik saját ruháját egykor

³³ A „kontextualizált” jelzőt Kuschel és Monberg idézett művéből kölcsönözöm. Ugyanakkor már Herne szláv színnevekről szóló nyelvészeti monográfiájában is számos tárgyhoz kötött színnévvvel találkozunk, pl. a lengyel *rudy* csak hajra és állatszörzetre alkalmazható (HERNE, 1954, 22.). Ugyanebben az időben fedezi fel Lenneberg (1954) azt, hogy amikor a kísérleti alanyok színmintán látják viszont pl. a vörös hajnak megfelelő árnyalatot, azt nem vörösként határozzák meg, hanem barnás-narancsként (lásd PAPP, 2012, 16.).

tengerszínűnek nevezte, ez a szó ugyanakkor nem volt része beszélgetőpartnerem aktív szókincsének, sőt mi több a ruha pontos árnyalatára sem emlékezett már). Önmagában tehát a színminták megneveztetése a színekre való tudásnak csupán egy szeletét képes felszínre hozni. Érdemes lehet tehát alternatív színminták bevezetése, például a hajszín vizsgálatára a fodrászkellékek közül kölcsönzött hajból készült színminták kutatási segédeszközként való használata.³⁴

Tehát a színminták körüli feladatokon³⁵ felül elengedhetetlennek tűnik a kultúra meghatározott területeinek, főleg tárgyi valóságának megfigyelése és az azokról való beszélgetés. Ezek a diskurzusok ízlés szerint strukturált, félig strukturált vagy strukturálatlan mélyinterjúk formáját is ölthetik. Tehát jó, ha a terepen készült – a színek témájára fókuszáló – interjúk egyaránt magukba foglalják egyrészt a vizuális segédeszközök, illetve azokkal végzett kísérletek, másrészt a témakörök szerint sokfelé ágazó verbális – akár kérdőív formájában³⁶ rögzített – kérdések körüli interakciót. A mindkettőt a konkrét vizsgálati kérdés meghatározta, és/vagy egyéni ízlés szerinti arányban. Ezzel tehát megvolnánk. Ennél a kérdésnél azonban nehezebbnek mutatkozik az, mi a célra vezetőbb egy szinkutatás esetében? Az ún. „mélyfúrás”, vagy inkább szűkebb körű, célirányosabb gyűjtések mellett döntsön a színek hazai kutatója? Vagy ez csupán a konkrét kérdésfeltevéstől függ?

A kognitív antropológia történetét tanulmányozó Mester Tibor szerint amikor Clifford Geertz antropológiai programjában „a jelenségek mikroszintjeinek a fontosságát” helyezi előtérbe, elsősorban a kognitív antropológia, így voltaképpen Berlin és Kay sémájának univerzalizisztikus szemlélete és formalista módszere ellen üzen hadat (MESTER, 2002, 13.).³⁷ Ha a geertzi gondolatmenet

³⁴ Ennek a vizsgálati eljárásnak a lehetősége, akkor ötlött fel bennem, amikor felhívták a figyelmem Greco Krisztián *Mellettem elférsz* (2011) című regényének egyik mondatára: „ők szőke fajták (ami azt jelentette, barnák).” A szerző kérdésemmel egyébként megerősítette, hogy Szegváron egykor a rendes barna hajszínre mondták azt, hogy *szőke*, és a nagyon sötét barnára, vagy feketére azt, hogy *barna*, ha egyáltalán mondták.

³⁵ Ezeknél természetesen arra különösen figyelni érdemes, hogy a kutató minél kevésbé befolyásolja annak eredményét. A színnevek kimondását pl. kerülni érdemes, elsősorban nem azért, mert aztán „könnyen megtörténhet, hogy az adatközlő nem használja válaszában a nyelvjárási alakot” (NAGY, é. n., 12.), hanem mert az alany a színek esetében akár módosíthatja, a gyűjtő elvárásához igazítja a saját terminusait (pl. *orgonaszín* helyett ő is egyszerűen *lilát* mond).

³⁶ A kérdőív ugyanis „lehetővé teszi, hogy ha a gyűjtő nem csak egy, hanem több faluban gyűjt, következetesen dolgozzék és ezáltal biztosíthassa az anyagnak az összehasonlítás-hoz szükséges egységét” (NAGY, é. n., 10.).

³⁷ Úgy vélem, hogy Berlin és Kay sok szempontból olyan kutatóknak tekinthetők, akik – Erkisen meghatározását kölcsönvéve – „magukat természettudósnak látják, s a kultúra meg a társadalmak általános elméleteit és törvényszerűségeit keresik”, Geertz-öt ezzel szemben talán inkább azok táborába tartozhat, akiket egyes jól körülhatárolt események, jelenségek „részletekbe menő vizsgálata és annak értelmezése foglalkoztat” (ERKISEN, 2006, 55.).

mentén haladunk a világban fellelhető nyelvek színneveinek egyszerű összehasonlítása révén legfeljebb felületes, semmint egyetemes igazságokhoz juthatunk. Az antropológia „interpretatív fordulatában” jelentős szerepet játszó kutató éppen ezért a makroszint és „a kultúrák közötti leírás szintjeivel” szemben a mikroszint sokrétű értelmezése („sűrű leírása”) mellett teszi le a voksát (MESTER, 2002, 13.).³⁸ A magyar néprajzosok is elsősorban a jól körüljárható témák alapos, sok adattal alátámasztott – Hofer Tamás szerint – éppen ezért a hangzatos, de gyorsan divatjukat veszítő antropológiai elméleteknél időtállóbb vizsgálatokat preferálják – lásd HOFER, 2004, 73.

Maga a komparativizmus azonban semmiféle kutatói felfogás értelmében sem ítéhető haszontalannak, főleg ha meghatározott jelenségek, események, tudáskészletek alapos feltárása („esettanulmánya”) során felgyűlt ismeretanyagot vetünk össze akár térbeli, akár időbeli távolságban lévő hasonló példákkal. (Ráadásul a hosszúidejű terepmunka mellett az összehasonlítás az antropológia másik fontos ismertetőjegye – vö. MARCUS – FISCHER, 1995; PRÓNAI, 2007, 37.).³⁹ De mit csináljon az a kutató, aki egy nyelvközösségen belül akar összehasonlításokat végezni, de a pontos megfeleltetést lehetővé tevő információhalmaz nem áll a rendelkezésére? Nem tehet mást, önmagának kell előállítania az összehasonlító anyagot.⁴⁰ Nyilvánvalóan az lenne a legideálisabb, ha a magyar nyelvterület legalább két pontján végezne olyan mélyfűrást, amely révén feltérképezhetné a közösség tagjainak színekről alkotott teljes tudását. Ez azonban első hallásra is lehetetlen vállalkozásnak tűnik.⁴¹ Még inkább annak hat, ha számba vesszük, hogy a színek a kultúra minden területét érintik.

Éppen ezért célszerű, ha a színekről való tudásnak csupán egy meghatározott részére szűkül le a tudományos érdeklődés. Nem mindegy azonban, hogy

³⁸ Arról a régi keletű gondolkodásmódról van szó, hogy a kutatónak „a legapróbb részletekből kiindulva kell eljutnia az egészhez” (BORSÁNYI, 1988, 55.).

³⁹ Az összehasonlítás természetesen eredetileg „az emberi kultúrák általános törvényszerűségeinek a feltárásának” igényével függött össze (BORSÁNYI, 1988, 55.).

⁴⁰ Hasonló helyzetben volt Munkácsi Bernát, amikor 1885-ben udmurt gyűjtőútra vállalkozott azért, hogy a magyar nyelvrokonság tényének kibővített nyelvészeti összehasonlításához „több és jobb forrásra” alapozhasson. Mivel nem ítélte kielégítőnek az udmurt nyelvről szóló addigi írásokat, olyan terepkutatásra vállalkozott, amely során újabb, összevetésre alkalmas anyagot gyűjtött, s így „az első terjedelmes eredeti udmurt nyelvi anyagot Munkácsi gyűjtéséből ismerhette meg a tudományosság” (KOZMÁCS, 2010, 274.).

⁴¹ Fél Edit, aki a magyar paraszti kultúrát a maga teljességében igyekezett feltárni egy település, Atány példáján keresztül, a két évtizedes munka után azt a tanulságot vonta le, hogy – Hofer Tamással – soha sem tekinthették lezártnak a munkájukat. („A hosszú gyűjtés általános tapasztalata az volt, hogy az átányiak életének éppen megismert részei mögött mindig újabb és újabb összefüggések... bukkantak elő vég nélküli láncban – életünk korlátai szabtak határt, ha egy-egy téma vizsgálatával leálltunk, nem az, hogy kimerítettnek minősíthettük volna” – lásd FÉL, 2001, 374.). Úgy vélem, hogy egy közösség színekről való tudása hasonlóan kimeríthetetlen, és így „befejezhetetlen” téma.

mennyire szűk a kutatási téma. Mondjuk, egyes színspecialisták tudása pl. a szobafestők színosztályozása, festékekhez való viszonya, azok használatával való tapasztalata stb. talán már túl speciális kérdés is, amely talán kevés érdeklődésre tartana számot, de mit is érhetne el a kutató ennek pusztá leírásával? Ilyen és ehhez hasonló kérdések megválaszolásával miféle igazságokhoz tudna eljutni?

Az 1960-as években Hofer szerint az amerikai antropológusok rácsodálkozhattak a magyar néprajzosok „a XIX. századi szűk látókörű empiricizmusból” kiszakadni nem tudó, illetve „az általánosítás, elméletalkotás magasabb szintjeire” el nem jutó megközelítésére (HOFER, 2004, 67.). (De Barley az angolszász antropológia berkein belül szintén valami hasonlóra hívja fel a figyelmet, amikor azt írja, hogy „a *lepkegyűjtés* fogalma jól ismert szakmában.” Azokat a kutatókat nevezi lepkegyűjtőknek, akik mivel nem boldogulnak értelmezéssel, nem tesznek mást, csupán felsorakoztatják a jelenségek „szemrevaló példáit” – lásd BARLEY, 2006, 12.). Véleményem szerint a magyar kutatók ahogy ma sem, úgy korábban sem feltétlenül zárkóztak el a szabályszerűségek megállapításától, azonban sokszor túl szűk közegekből (egy kulturális elemből/folyamatból) indulnak ki az általánosításaik, illetve túl szűk közegekre merték kivetíteni azokat (leginkább egy-egy térben és időben távoli, vagy párhuzamosan létező rokon elemre/folyamatra).

Belátható, hogy a kutatásoknak még önmagában a színek területén is elkerülhetetlenül specializálódniuk kell,⁴² a vizsgálati téma felaprózása azonban sokszor meggátolja a tudományos szempontból súlyosabb, nagyobb ívű elméletek megalkotását, és csupán kisebb, de legalábbis szűk körben érvényes általánosításokhoz vezethetnek. Úgy vélem a szobafestők színosztályozásának vizsgálata önmagában legfeljebb az amúgy is gazdag „néprajzi lepkegyűjteményt” gyarapítaná (legfeljebb akkor hordozhatna valami érdekesebb mondanivalót, ha összehasonlításra kerülne a festőművészek, vagy az átlagember színekről való hasonló jellegű tudásával). Jóval izgalmasabbnak tűnik, ha a kutató kijelöl egy színtartományt és arra vonatkozóan kísérel meg pl. a következőkhöz hasonló kérdésekre felelni: Milyen tárgyak színét jellemzi a szűkebb közösségben? Milyen kapcsolat van a tárgy színe és szimbolikus többlet-tartalma között? Milyen kapcsolat van a szín szimbolikája és az ilyen szint hordozó tárgyak jelképi tartalma között? Stb.

De ha a kutató ki is választ egy színtartományt, azzal szintén szembe kell néznie, hogy ahhoz csupán a *nyelven* keresztül férhet hozzá, éppen ezért elsőként azt kell megtudnia, hogy az általa vizsgált közösségben milyen színnevekkel jelölik azt. Ha ismeri a nevét, akkor nem csupán könnyebben tud kommunikálni róla, de az értelmezésnél máshonnan – más közösségekből, más

⁴² Bizonyos területeken a „kutatások elengedhetetlen alapja a specializálódás; enélkül semmiféle témában nem lehet mélyre hatolni” (VARGYAS, 1954, 242.).

korokból – származó adatokra is támaszkodhat.⁴³ Elképzelhető azonban, hogy a nyelvterület egy másik részén vagy korábban – vagyis egy másik térben vagy időben – másféle szintartomány jelölésére szolgált ugyanaz a színnév. (A saját kultúrájában, anyanyelvén kutató szakmabeliben ez talán fel sem merül, amíg nem szembesül ezzel, azt gondolván nem érheti nagyobb meglepetések abban a társadalomban, amelynek ő maga is tagja). Hogyan lesz képes elhelyezni az egyetlenegy közösség vagy szubkultúra sokrétű tanulmányozásából eredő, azaz a lokális megismeréséből absztrahált általános igazságait az adott társadalomban/kultúrában, ha nincs tisztában azzal, milyen elnevezések alatt kell keresnie a párhuzamokat? Eredetileg a tárgyak elnevezésére vonatkozott, a színek kapcsán azonban még ma is érvényes K. Kovács László azon 1939-es megállapítása, hogy „az összehasonlító néprajztudomány egy lépést sem tud tenni a [értsd: tárgyakra – esetünkben azonban a színekre vonatkozó] szókincs nélkül!” (Idézi NAGY, é. n., 15.). A színeket jelölő szavak esetében viszont már az elsődleges, spektrális jelentés is a kutatás tárgyát kell, hogy képezze, annak ellenére, hogy sok más esetben a másodlagos jelentések tisztázása a döntő a megértéshez, pl. egy idegen nép körében végzett terepmunka során. (Ahogyan Laura Bohannon fogalmazza meg saját tapasztalatait: számára „a nyelv és kultúra megtanulása kölcsönösen egymástól függetek.”)⁴⁴

Ahhoz, hogy a kutató bármelyik színről vagy általában a színekről valami lényeges megállapítást tudjon tenni, először is tisztáznia érdemes, hogyan nevezik egyazon nyelvterület különböző tájain a színeket. Sőt, megkockáztatható az a kijelentés, hogy minden más színekre vonatkozó vizsgálat előtt azt a legfontosabb tisztázni, hogy adott kultúrában az adott szintartományhoz milyen nyelvi címkék tartoznak, vagyis a színek nyelvi osztályozásának minden más kutatási kérdést meg kell előznie. (Vagy ha nem előz meg, a kutatónak számolnia kell azzal, hogy az összevetéshez, és az erre épülő általánosításhoz való feltételek kevésbé adóttak, mint sok más téma esetében.) Könnyen belátható, milyen nagymértékben befolyásolná a szabályszerűségek megállapításának folyamatát, ha adott szintartományokhoz való ismeretek közül nem csupán fontos adatok, de releváns adatsoportok kerülnének kizárásra, miután elkerüli a kutató figyelmét, hogy egy másik a színnév – más dialektusban, más időszakban – szintén ugyanazt a szint jelölte. Például torz képet kap a kutató

⁴³ „A nyelv – ahogyan az Sapir óta az antropológiai gondolkodásban is általánosan elfogadott nézet – alapvető eszköz a kultúra megismeréséhez” (MÉSÁROS, 2010, 184.).

⁴⁴ Bohannon is csupán akkor kezdte megérteni az általa vizsgált kultúrát, miután nem csak a szavak pontos, szó szerinti jelentését sajátította el, hanem magáévá tette „a szavak teljes társadalmi implikációját” (idézi N. KOVÁCS, 2013, 65.). Vö. „A nyelvben illetve/és a beszédben rejlő jelentések és struktúrák kutatását hiába haladta már meg a mai tudomány, a kultúra gondolkodás- és cselekvésvilág megnyilvánulásait nem lehet kibogozni a nyelvi viszonyrendszerek nélkül” (RÉGI, 2004).

akkor, ha abból indul ki, hogy a *parasztrózsaszín*nek nevezett anilines színárnyalatot csupán a „*rózsaszín*” név alatt rejtőző adatok között kell keresnie. Ha azonban színmintás kísérletbe kezd, rögtön rá fog jönni arra, hogy ez az élénk árnyalat Kazáron a *lila*, Mezőkövesden az egykori *tüdőszín*, a mai *meggyszín*, Kupuszinán a *borszín* szó értelme alatt rejtőzik. Ha a városi csoportokban végez vizsgálatot, akkor pedig valószínűleg azzal szembesül, hogy a tini lányok szemében ez a (Hello Kitty márkájú tárgyakon is fellelhető) *pink*, a nyomdász szakemberek számára – a CMY (ciánkék-magenta-sárga) színrendszerből kiindulva – ez a *magenta*, a fizikusoknak esetleg ez a *bíbor* stb.

Már csak azért is érdemes a színnevek gyűjtésével és azok vizuális jelentésének beazonosításával kezdeni a színek kutatását, mivel a nyelvi tények a kultúra felszínén találhatók, s így könnyen hozzáférhetők. „Fecseg a felszín, hallgat a mély” – írta „A Dunánál” című versében József Attila. Sokat mondhat ez a sor a színekutatónak, aki a valóságosan érzékelhető, és közvetlenül megfigyelhető színek (színes épületek, tárgyak stb.) látványán túl elsősorban szavak formájában találkozik kutatása tárgyával. A színnevek alkotják a vizsgálati terep „fecsegő” felszínét, éppen ezért viszonylag könnyen gyűjthetők. Ellenben pl. a színekhez kapcsolódó értékek, szimbolikus jelentések a „hallgató” és nehezen hozzáférhető mélység részei. De nem csak azért érdemes a színnevek vizsgálatával kezdeni a színek kutatását, mert színnevek tömegei „jönnek szembe” az emberrel a terepen, pontosabban az interjúk alkalmával – nem véletlen, hogy a színnevek kutatásának régi hagyománya van a nyelvtudományokban, még a magyar nyelvészetben is⁴⁵ –, hanem azért is, mert a nyelv, amelynek ezek is a részét képezik – legalábbis egyes feltételezések szerint – a kultúra minden más összetevőjével szemben „szigorúan tudományos értelemben a legegzaktabban megragadhatók” (BORSÁNYI, 1988, 74.). Hiszen a nyelv voltaképpen „egy olyan jelrendszer, amely mögött szisztematikus vizsgálattal feltárható szabályrendszer áll” (MESTER, 2002, 9.).

A színtartományok és az egy adott nyelven/dialektusban hozzá kapcsolódó színnevek vizsgálatához – éppen „fecsegő” természetükből adódóan – nem feltétlenül szükséges mélyfúrás. Utóbbi vizsgálat nem is szükségszerű akkor, ha az a kutatás elsődleges kérdése, hogy minden magyar ajkú közösségben ugyanazok a szavak-e adott színtartományok kifejezői. (Nem beszélve arról, hogy egyazon kutató nem képes a nyelvterület számos pontján időigényes terepmunkát végezni.) Sok helyről nyerhetne képet a kutató, viszont – mivel számos hibalehetőséget rejt magában – joggal vitathatónak tűnik az a módszer, ha kutató csupán szétküldi a színmintáit – ahogyan Magnus, majd Kay

⁴⁵ 1910-ben születik meg az első hazai nyelvészeti színnév monográfia Mátray Ferenc tollából. Sőt huszonhét évre rá ezt egy újabb, szintén etimológiai megközelítésű mű követi, Bartha Katalintól. (Erről bővebben lásd BÁLIZS, 2011).

és társai tették – azért, hogy azokat majd mások neveztessek meg adott személyekkel. (Teszem azt, pl. iskolákban az osztályfőnökök irányításával a 10–12 éves gyerekek körében, vagy éppen a nyugdíjas klubokban azok vezetőinek segítségével a 65 éven felüli női korosztályban.)⁴⁶ Mennyivel könnyebb lenne a színkutató dolga, ha a *Magyar Néprajzi Atlasz* gyűjtői valamilyen színminta gyűjteményt is magukkal vittek volna, és a gyűjtőpontokon azokat is megneveztetnék volna, ilyen igények akkoriban azonban még nem merültek fel. Annak tudatában, hogy a színosztályozásra vonatkozóan ilyen „néprajzi alapku-tatások” hiányoznak, illetve a szétküldött kérdőívek összesített eredményeinek tudományos értéke – legalábbis néprajzi/antropológiai szemszögből – erősen megkérdőjelezhető, rögtön le is kellene mondanunk a színosztályozás kérdéseinek vizsgálatáról? Nem hiszem, hogy ez lenne a helyes döntés.

Jómagam, szorosan kötődve hazánk néprajzi gyökerű „terepmunkájának” szemléletéhez, amikor (az egyetemi éveim során a színekre irányuló élénk érdeklődésemmel) először terepre indultam, „gyűjtésbe” fogtam. Még most is a *gyűjtés* szó fedí le legjobban a kutatási módszerem. Azóta sem végeztem hosszú időtartamú „tere pantropológiát”, napjainkban is egy-két hétig vizsgálódom a terepen.⁴⁷ Különböző településekre megyek, ahol meghatározott korosztályú és nemű emberekkel végzek a rövidtávú résztvevő megfigyelést – a fent is érintett – színmintás kísérletekkel, illetve félig strukturált interjúkkal kiegészítő *tapogatózó* kutatást. Empirikus kutatásaim értékét éppen ezért talán több néprajzos/antropológus megkérdőjelezheti, főleg azokban merülhetnek fel kétségek, akik – egyébként helyesen – nem tekintik egyenértékűnek a rövid, „tapogatózó” vizsgálódást, a sokrétű és mélyreható – idegen közegben nyelvtanulással a kommunikációs nehézségeket is leküzdő, és már csak ezért is – hosszadalmas antropológiai terepmunkával,⁴⁸ vagy éppen az egy adott helyre irányuló, oda mindig vissza-visszatérő, éppen ezért alapos néprajzi gyűjtőmunkával.

A kételkedők számára két dolgot hozhatok fel saját eddigi munkám melletti elméleti érvként. Az egyik, hogy nem társadalom- vagy /közösségkutatást folytatok,⁴⁹ „csupán” színkutatást, pontosabban azon belül is eddig egyetlenegy

⁴⁶ Azért a *vagy* és nem az *és* szó szerepel az utóbbi mondatban, mert a korra, főleg pedig a nemre illik tekintettel lenni a színosztályozás vizsgálatánál (lásd PAPP, 2012, 73–78.).

⁴⁷ Ez idáig nyolc különböző, többségében magyar nyelvű közösségbe jutottam el (Magyarország: Kázár, Mezőköved, Kalocsa, Bata; Szerbia: Szilágyi/Sviloevo, Kupuszina/Kupisina; Románia: Gyimesközéplak/Lunca de Jos, Klézse/Cleja).

⁴⁸ „A megfigyelésre fordított *idő tartama* a megfigyelésből levonható következtetések helyességének egyik kulcstényezője” (BORSÁNYI, 1988, 63. – *kiemelés az eredetiben*), éppen ezért „a kulturális antropológia módszertanából nézve, bármely terepen *pár napos, néhány hetes terepmunkát végezni értelmetlen*, hiszen így soha nem lesz a kutatónak olyan szempontú rálátása a közösségre, mint a helyben tartózkodással” (BAKÓ, 2004, 389. – *kiemelés tőlem*).

⁴⁹ Véleményem szerint elsősorban a társadalmi, vallási kérdésekkel kapcsolatban helytálló Boross (BOROSS, 2004) azon állítása, hogy „egy kéthetes terepmunka inkább csak *terep-*

kérdéskör, a nyelvi és kognitív színosztályozás foglalkoztatott. A másik, hogy a terepmunka számomra nem csupán egyetlen helyszínhez kötődik. Igyekszem minél több helyre eljutni,⁵⁰ hogy egyre több közösségből rendelkezek pontosan ugyanazzal a vizsgálati eljárással szerzett „tapogatózó adatokkal”, amelyek – számolva a színek szubjektív megítélésének különbségeivel – így minden további nélkül összevethetővé válnak egymással. De legalábbis nagyobb mértékben, mint a társadalmi kérdésekre fókuszáló közösségkutatások, hiszen az ilyen jellegű „terepmunkák által szerzett információk nem feltétlenül hasonlíthatók össze”, és – egyes kritikusok szerint – az ezekből születő munkák sokkal inkább „külön-külön világokat írnak le” és ezeknek a különbejáratú világoknak „csak a *belső* törvényszerűségeit írhatják le a kutatók” (MÉSZÁROS, 2010, 176.)

A tudományok területén mindenki előtt jól ismert „publikálási kényszer” még a hagyományosan hosszabb terepmunkát előnyben részesítő országokban is általánosan lerövidíti a megvalósult antropológiai kutatások időtartamát, és arra kényszeríti a saját szakmai előmenetelésükért küzdő, főleg a doktori védésre készülő fiatal kutatókat, hogy sok más – vagyis nem a terepmunkából származó – adatsoporttal egészítsék ki a résztvevő megfigyelésből szerzett információikat (CARSTEN, 2012, 14.). Mivel jómagam is még a doktori fokozat megszerzése előtt állok, a tudományt művelő szakemberek, szakmai feletteseim részéről (és részben a hasonló cipőben járók közötti versenyszellemből adódóan)⁵¹ külső „társadalmi nyomást”, illetve erős belső késztetést érzek arra, hogy már abban a fázisában feldolgozzam az eddig összegyűlt anyagomat, amelyet esetleg még nem érzek teljes mértékben összegzésre késznek. (Pontosabban amelyet, ha csak egyedül rajtam múlna, még szívesen tovább bővítenék.) Ilyen körülmények között egy hosszabbtávú kutatás lehetősége fel sem merülhet legalábbis még a doktori tézisek kialakítása előtt, erre a mai egyetemi rendszer keretei között nincs elegendő idő. Sajnos tudományunk gyakorlatában

---

szemle, mely alatt például a falun belüli mikroközösségekbe, attitűdökbe az ember beléláthat – szerencsés esetben annyira, hogy egy hosszabb terepmunka előtt már az adott terephez *igazítsa* a kérdéseit” (*kiemelés az eredetiben*).

⁵⁰ Esetemben azonban nincs szó „több terepű etnográfáról” abban az értelemben, hogy a több helyszínű terepmunkából származó anyagnak nem egyazon több élettérrel bíró közösség, vagy annak valamely társadalmi/vallási stb. kérdése, vagy a vándorló „szimbólumok, allegóriák és az eszmék” alakváltozásai képezi a kutatás rendezőelvét (VÖRÖS – FRIDA, 2004, 415.). A színek nyelvi anyagának fentebb bemutatott gyűjtése kapcsán nem tartom relevánsnak, véleményem szerint legfeljebb a közösségkutatásokban alkalmazott „multilokalitás” az, amelynek nekiszegezhető a következő, James Clifford által erős kritikai éllel feltett kérdés, hogy: „hány helyszínt lehet intenzíven tanulmányozni úgy, hogy a *mélység* kritériuma ne szenvedjen csorbát?” (CLIFFORD, 2003, 12. – *kiemelés az eredetiben*).

⁵¹ Az nem jellemző hazánkra, amely a 1970-es években volt tapasztalható angolszász területeken, ahol alsóbbrendűnek érezték magukat azok az antropológushallgatók, akik nem végeztek idegen országban terepmunkát (FREEDMAN, 1979, 105.).

a fontos eredmények mielőbbi felmutatásának igénye nincs összhangban azzal a ki nem mondott, de mégis (és már régóta) lappangó elvárással,⁵² hogy a néprajzos/antropológus annak érdekében, hogy minél inkább elmélyülhessen a témájában, töltsön minél több időt a terepen.⁵³

Az interjúkra támaszkodó, rövid ideig tartó gyűjtések és a komparatív vizsgálat melletti döntésem elsősorban azonban saját kérdésfelvetésemből adódik, vagyis abból, hogy mindenekelőtt a színosztályozás kultúrán és/vagy nyelven belüli hasonlóságai és különbségei az a közelebbi téma, amely erőteljesen foglalkoztat. Ezt a témaválasztást – bár ez talán mostanáig nem eléggé tudatosult bennem – a nemzetközi szinkutatás trendjei mellett döntően a magyar néprajztudományban gyökerező gondolkodásmódom indokolta (Vö. MÉSZÁROS, 2010, 175.). Tagadhatatlan, hogy akaratlanul is egyrészt Berlin – Kay színmintás kísérleteit, másrészt a néprajzi „kiszállások”, vagy – esetemben még inkább – a meghatározott gyűjtőpontokon zajló – a *Magyar Néprajzi Atlasz* anyagát szolgáltató – kérdőíves néprajzi felmérések módszertanát ötvözik az eddigi terepmunkáim.

Az összehasonlítás és általában a magyarok színosztályozására (vagyis nem csupán egy meghatározott település/közösség/szubkultúra stb. színrendszerezésére) vonatkozó érdeklődés azonban nem semlegesíti bennem egy másféle jellegű kutatásnak az elsősorban önmagammal szemben támasztott (de kívülről sugallt?) igényét. Terveim szerint miután már a „tapogatózó kutatások” révén fel tudok mutatni bizonyos – a kutatási módszer korlátait magán viselő adatokból leszűrűt, éppen ezért csupán korlátozott érvényességre számot tartó – eredményeket („részleges igazságokat”),⁵⁴ újabb immár „egyterepű”, de az antropológiai terepmunkának immár hosszabb időt szentelő kutatásba szeretnék kezdeni. (Még hozzá egy olyan a helyen, amely eddigi kutatáshelyszínek során leginkább szimpatikusnak, vagy épp a legtöbb tudományos eredményt ígérőnek mutatkozott.) Az egy közösségre fókuszáló kutatás azonban nyilvánvalóan nem a színek nyelvi/kognitív osztályozásának kérdésfeltevésére ösztönzi a kutatót, hanem mondjuk egy ahhoz hasonlóra, amit a színek anyagi voltát hang-

⁵² „Hazánkban” – mint Nagy Jenő írja – „általában minden gyűjtő előbb vagy utóbb arra a tapasztalatra jut, hogy csak a *hosszabb ideig tartó*, minden részletre kiterjedő, alapos gyűjtőmunka hozhat tudományos szempontból is elfogadható és megbízható eredményt” (NAGY, é. n., 13. – *kiemelés tőlem*).

⁵³ Carsten szerint, ha igaz az, hogy az idő – mind a terepen töltött, mind az ott szerzett tapasztalatok és adatok feldolgozására szánt időtartam – a legfontosabb előfeltétele a színvonalas antropológiai kutatásnak, akkor az az egyre növekvő nyomás, hogy mielőbb kerüljenek publikálásra az eredmények, jelenti legnagyobb fenyegetést a kiemelkedő tudományos munkák megszületésére nézve (CARSTEN, 2012, 18.).

⁵⁴ Hiszen a kutatók még a mélyfűrást alkalmazó terepmunkák esetében is a konkrét „kutatási téma megválasztásával saját szakmai céljainak megfelelően” szűkítik le „a kérdéses kulturális világ összetettségét” és így nem képesek visszaadni a valóság „többszólamúságát” (VÖRÖS, 1999, 595.).

súlyozó antropológusok hangoztatnak, akik szerint a szín cselevésre ösztönző, tárgyakat „megelevenítő” (*animative*) minőségek, éppen ezért a színekhez fűződő gyakorlatokat (ill. a tárgyak és személyek szerepét ebben) egy meghatározott szociális kontextusban kell megvizsgálni (YOUNG, 2005, 182.).

Voltaképpen tehát egy hosszabb idejű, szélesebb tematikájú⁵⁵ „mélyfűrást” szeretnék végezni,⁵⁶ az így összegyűjtött adatokat nem kizárólag néprajzi vagy antropológiai, hanem szintani, pszichológiai, nyelvészeti stb. értelmezések szerint, azaz a legszélesebb interdiszciplináris keretbe kívánom illeszteni, amely segíthet az így szerzett adatok, tapasztalatok (és reményeim szerint a „tapogatózó” terepmunkák által felszínre hozott anyag) minél szélesebb összefüggésekben való értelmezésében. Véleményem szerint ugyanis a színek is azon jelenségek közé tartoznak, amelyekről Vargyas Lajos az 1950-es években azt állította, hogy csupán „tematikus vizsgálattal megragadni nem lehet”, ezeket ugyanis „csakis a maguk összefonódottságában lehet vizsgálni közvetlenül, és pedig több speciális előképzettséggel együttesen” (VARGYAS, 1954, 242.).⁵⁷

Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy az imént meglehetősen idealizált kutatási tervet rajzoltam meg, számos most még előre nem látható körülmény és nehézség – vagy (Ne adj Isten!) éppen saját lehetőségeim vagy képességeim korlátai⁵⁸ – okán bizonyosan módosítani kényszerülök majd ezen a sok tudományos haszonnal kecsegtető módszertani elgondoláson. Ennek el-

⁵⁵ Azért választottam a „szélesebb tematikájú” kifejezést, mivel a teljességre törekvés, az ún. *holizmus* jelszava napjainkra már véglegesen leáldozóban van. Az antropológiai „művek egykor a kultúra holisztikus ábrázolására törekedtek” (MARCUS – FISCHER, 1995), a posztmodern gondolkodók fellépése óta viszont már azt is megkérdőjelezzik, hogy egy kultúrának/szubkultúrának, társadalmi jelenségnek stb. létezik-e helyes tudományos olvasata. Nem csoda, ha a *holizmus* igénye, mint megvalósításra alkalmas módszertani elv túlságosan illuzórikusnak tűnik napjainkban (vö. CARSTEN, 2012, 14.).

⁵⁶ A MTA Néprajztudományi Intézetében a terepmunkának szentelt műhelyvitán Mészáros Csaba felvetette, hogy az antropológiai kutatásokat kétféleképp célszerű osztályozni, egyrészt léteznek *helyszín-centrikus*, másrészt léteznek *téma-centrikus* vizsgálatok. Ha ebből indulok ki, akkor azt mondhatom, hogy tulajdonképpen egy téma-centrikus, azaz a színek kérdésére fókuszáló, de csupán egy településre korlátozódó (valamelyest tehát helyszín-centrikus) vizsgálat szerepel a hosszú távú terveim között.

⁵⁷ Sőt, a színek rendszerezésének tanulmányozására, mint általában „az osztályozási rendszerek alapelveinek kutatására” már önmagában is igaz az, hogy „interdiszciplináris vállalkozás, hiszen a kulturális osztályozások csak az emberi tanulás... , a környezeti ökológia és a kulturális dinamika kölcsönhatása révén alakulhattak ki” (ROSCH, 2004, 381.).

⁵⁸ Közhely, hogy a kutató egyéni képességei milyen meghatározóak a terepmunkában. Evans-Pritchard mondta: „az antropológiai terepmunka (...) különleges személyes tulajdonságokat és sajátos temperamentumot igényel” (idézi: N. KOVÁCS, 2013, 67.). Ismét Munkácsi Bernátot hozom fel példaként, ő ugyanis a jelenkori nyelvtudományban elfogadott gyűjtési technikák alkalmazása nélkül volt képes „ma is használható” udmurt nyelvi anyagot felhalmozni, méghozzá jórészt annak köszönhetően, hogy – a munkásságát, magánlevelezését jól ismerő kutató szerint – „munkabírása hihetetlen, elszántsága megmagyarázhatatlanul szilárd, szinte utolérhetetlen volt” (KOZMÁCS, 2010, 274.).

lenére úgy vélem, hogy a jövőbeni hazai néprajzos vagy antropológus szakemberek azzal tehetnek legtöbbet a színek tudományos megismerésért (csakúgy, mint szakmai karrierjükért), ha mind *makro*-, mind *mikroszinten* vizsgálódnak. Tehát, ha egyrészt a „tapogatózó-összehasonlító” – vagy bármilyen egyéb módszerrel – a színek osztályozásával kapcsolatos általános kérdésekkel (pl. a nyelv és kogníció, nyelv és percepció máig megoldatlan problémájával) foglalkoznak. Másrészt, ha megpróbálják feltérképezni, hogy miképpen szövik át a színek egyes közösségek/szubkultúrák/rétegek stb. életét, kultúráját,⁵⁹ de ennek pusztá rögzítésén túl „a szakmán belüli és a szakmán túlmutató elméleti és intellektuális vitákhoz” is hozzászólnak (MARCUS – FISCHER, 1995).

IRODALOM

BAKÓ Boglárka

2004 A terepmunka értelm(ez)és, avagy az etikusság határán. *Kisebbségkutatás*, 3, 388–395.

BARABÁS Jenő

1971 Tér és idő a néprajzi kutatásban. *Népi Kultúra – Népi Társadalom*, V–VI, 331–344.

BARLEY, Nigel

2006 *Egy zöldfülű antropológus kalandjai*. Budapest, Typotex Kiadó.

BÁLIZS Beáta

2011 A huszadik század magyar színekutatói – nyelvészek. In: BENE Krisztián – SÁRLÓS István – VITÁRI Zsolt (szerk.): *Kutatási Füzetek 17. A Pécsi Tudományegyetem Interdiszciplináris Doktori Iskolájának kiadványsorozata*. 13–34. Pécs.

BERLIN, Brent – KAY, Paul

1991 *Basic Color Terms. Their Universality and Evolution*. Berkeley – Los Angeles – Oxford, University California Press.

BERRY, John W. – POORTINGA, Ype H. – BREUGELMAN, Seger M. – CHASLOTIS, Athanasios – SAM, David L.

2011 *Cross-Cultural Psychology: Research and Applications*. Cambridge – New York Melbourne etc., Cambridge University Press.

⁵⁹ Az antropológusok már régóta tisztában vannak azzal, hogy „a társadalom és kulturális élet különböző aspektusai kölcsönösen áthatják egymást.” Eppen ezért még napjainkban is azt tartják a legfontosabb feladatuknak, hogy „összekapcsolják azt, amit mások szétválasztanak” (WOLF, 2000, 16.).

BODROGI Tibor

1954 A néprajzi anyaggyűjtés módszere és jelentősége. *Ethnographia*, LXV, 581–592.

BOHANNAN, Paul – GLAZER, Mark (szerk.)

2007 *Mérföldkövek a kulturális antropológiában*. Budapest, Panem Kiadó.

BOROSS Balázs

2004 Mi az a csángóföld? Terepmunka a pusztinai „csángók” között. (<http://www.hunsor.se/dosszie/borossbalazscsangofold.pdf> – utolsó letöltés: 2016. október 24.)

BORSÁNYI László

1988 Amegfigyelési technikák az etnológiai terepmunkában. *Ethnographia*, 99, 1, 53–82.

BORSTEIN, Marc H.

1975 The Influence of Visual Perception on Culture. *American Anthropologist*, 77, 4, 774–798.

BURKE, Peter

1992 Antropológusok és történészek. Megjegyzések egy kapcsolat történetéről. *Korunk*, 3, 4, 27–34.

CARSTEN, Janet

2012 Fieldwork since the 1980s: Total Immersion and its Discontents. In: R. FARDON et al. (szerk.): *The SAGE Handbook of social anthropology* II. 7–20. London–Los Angeles, Sage.

CLIFFORD, James

2001 Utazó kultúrák. *Lettre*, 41, 5–10.

2003 Térbeli gyakorlatok. *Lettre*, 49, 11–16.

2005 Az antropológia szélein. *Lettre*, 57, 73–77.

CONKLIN, Harold C.

1973 Color Categorization. *American Anthropologist*, 75, 4, 931–942.

2003 Hanunoó nyelvben használatos szín kategóriák (1955). In: Biczó Gábor (szerk.): *Antropológiai irányzatok a második világháború után*. 73–78. Debrecen, Csokonai Kiadó.

DEDRICK, Don

1998 The Foundations of the Universalist Tradition in Color-Naming Research (and Their Supposed Refutation). *Philosophy of the Social Sciences*, 28, 2, 179–204.

ERIKSEN, Thomas Hylland

2006 *Kis helyek, nagy témák. Bevezetés a szociálanropológiába*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó.

FÉL Edit

2001 A saját kultúrájában kutató etnológus (1982). In: HOFER Tamás (szerk.): *Régi falusi társadalmak. Fél Edit néprajzi tanulmányai.* 370–378. Budapest, Kalligram Kiadó.

FIRTH, Raymond

2011 *Symbols: Public and Private* [1973]. New York, Routledge.

FREEDMAN, Maurice

1979 *Main Trends in Social and Cultural Anthropology.* New-York – London, Holmes & Meier.

GERGELY András, A.

2006 *Tudományterületi át(-)tekintések. Alkalmazott antropológiai és társ-tudások.* MTA Politikai Tudományi Intézet – Etnoregionalis és Antropológiai Kutatóközpont. (<http://mek.niif.hu/04500/04531/04531.htm> – utolsó letöltés: 2016. október 24.)

GRIMSHAW, Anna

2001 *The Ethnographer's Eye: Ways of Seeing in Anthropology.* Cambridge, Cambridge University Press.

HALLER, Dieter

2007 *Atlasz. Etnológia.* Budapest, Athenaeum 2000.

HANN, Chris

2004 Két tudományág összemosódása? Néprajz és szociálanropológia a szocialista és posztoszocialista időszakokban. In: BORSOS Balázs – SZARVAS Zsuzsa – VARGYAS Gábor (szerk.): *Fehéren, feketén. Varsánytól Rititiig. Tanulmányok Sárkány Mihály tiszteletére.* I–II. 45–63. Budapest, L'Harmattan.

HERNE, Gunnar

1954 *Die slavischen Farbenbenennungen Eine semasiologisch-etymologische Untersuchung.* Uppsala, Almqvist & Wiksells.

HOFER Tamás

2004 Amerikai antropológusok és hazai néprajzkutatók közép-európai falukban. Összehasonlító jegyzetek két tudományág szakmai személyiségéről. In: BORSOS Balázs – SZARVAS Zsuzsa – VARGYAS Gábor (szerk.): *Fehéren, feketén. Varsánytól Rititiig. Tanulmányok Sárkány Mihály tiszteletére.* I–II. 65–79. Budapest, L'Harmattan.

KATONA Imre

1981 Vikár Béla kéziratos hagyatéka. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve,* 25, 291–293.

KAY, Paul – MCDANIEL, Chad K.

1978 The Linguistic Significance of the Meanings of Basic Color Terms. *Language,* 54, 3, 610–646.

- KAY, Paul – BERLIN, Brent – MAFFI, Luisa – MERRIFIELD, William R. – COOK, Richard
2009 *World Color Survey*. Stanford, California, CSLI Publications.
- KOZMÁCS István
2010 Munkácsi Bernát és a magyar nyelvészeti terepmunka kezdetei. *Nyelvtudományi Közlemények*, 107, 258–275.
- KOVÁCS Tímea, N.
2013 Vallatás? Vallomás? Etnográfiai (önélet)írások – antropológiai önképek. *Lettre*, 33, 89, 63–67.
- KUSCHEL, Rolf – MONBERG, Torben
1974 „We Don’t Talk Much About Colour Here”: A Study of Colour Semantics on Bellona Island. *Man*, 9, 2, 213–242.
- LEACH, Edmund
1996 *Szociálanropológia*. Budapest, Osiris Kiadó.
- LENCLUD, Gérard
1994 A funkcionalista perspektíva. In: DESCOLA, Philippe – LENCLOUD, Gérard – SEVERI Carlo – TAYLOR, Anne-Christine: *A kulturális antropológia eszméi*. 75–148. Budapest, Osiris – Századvég.
- LUCY, John. A.
1997 The linguistics of „color”. In: HARDIN, C. L. – MAFFI, Luisa (szerk.): *Color categories in thought and language*. 320–346. Cambridge, Cambridge University Press.
- LUHRMANN, Tanya Marie
2005 Clifford Geertz, avagy a gondolkodás mint viselkedés. *Lettre*, 57, 72–73.
- MACLAURY, Robert
1997 *Color and Cognition in Mesoamerica: Constructing Categories as Vantages*. Austin, University of Texas Press.
- MARCUS, George E. – FISCHER, Michael M. J.
1995 Az antropológia mint kultúrkritika. (<http://epa.oszk.hu/00000/00012/00002/14.htm> – utolsó letöltés: 2016. október 24.)
- MESTER Tibor
2002 *Sémaelmélet az antropológiában*. Pécs. /Kommunikáció és Kultúra Disszertációk 2./
- MÉSZÁROS Csaba
2010 Résztevő megfigyelés, befogadás és nyelvismeret. Az antropológiai terepmunka hitelességéről. *Tabula*, 13. 4, 173–194.
2013 Tekintély és bizalom. Kultúra és társadalom két szibériai faluközösségben. Budapest. PTE Néprajz Kulturális Antropológia Tan-

szék – MTA BTK Néprajztudományi Intézet, Budapest, L’Harmattan.
/Kultúrák keresztútján/

NAGY Jenő

é. n. Néprajz és nyelvtudomány. (http://adatbank.ro/html/alcim_pdf12505.pdf – utolsó letöltés: 2016. október 24.)

PAPP Eszter

2012 *A magyar színnevek terminológiai elemzése*. PhD kézirat. (http://nydi.btk.pte.hu/sites/nydi.btk.pte.hu/files/pdf/Papp_Eszter_2013.pdf – utolsó letöltés: 2016. október 24.)

PRÓNAI Csaba

1995 *Cigánykutatás és kulturális antropológia* (rövid vázlat). Budapest – Kaposvár.

2007 A kulturális antropológia módszertana. In: BOLGÁR Lajos – PAPP Richárd (szerk.): *A tükör két oldala Bevezetés a kulturális antropológiába*. 33–75. Budapest, Nyitott Könyvműhely.

RAY, Verne, F.

1952 Techniques and Problems in the Study of Human Color Perception. *Southwestern Journal of Anthropology*, 8, 3, 251–259.

RIVERS, William Halse R.

1901 Colour Vision. In: RIVERS, W. H. R. (szerk.): *Reports of the Cambridge Anthropological Expedition to Torres Straits*. II. Physiology and Psychology (Part I. Introduction and vision.) 48–96. Cambridge, Cambridge University Press.

RÉGI Tamás

2004 Afrikai terepmunkáim néhány érdemi módszertani tapasztalata. *Kisebbségkutatás*, 3. (http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatasa/kk_2004_03/cikk.php?id=12 – utolsó letöltés: 2016. október 24.)

ROSCH, Eleanor

2004 Egyetemes és kulturálisan specifikus jegyek az emberi kategorizációban. In: PLÉH Csaba – BOROSS Ottilia (szerk.): *Bevezetés a pszichológiába*. 379–404. Budapest, Osiris Kiadó.

SAPIR, Edward

1971 *Az ember és a nyelv*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó.

SAUNDERS, Barbara

2007 Introduction. In: SAUNDERS, Barbara (szerk.): *The Debate about Colour Naming in 19th Century German Philology. Studia Anthropologica*. 7–41. Leuven, University Press.

SIPŐCZ Katalin

1994 *A vogul nyelv színnevei*. Studia Uralo-Altica. Supplementum 3. Szeged, Gold Press Nyomda.

STOCKING, George W. Jr.

- 1983 The Ethnographer's Magic. Fieldwork in British Anthropology from Tylor to Malinowski. In: STOCKING, G. W. Jr. (szerk.): *Observers Observed. Essays on Ethnographic Fieldwork*. 70–120. The University of Wisconsin Press.

SWEARINGEN, Andrew

- 2014 From blood to worms The semantic evolution of a Portuguese colour term. In: ANDERSON, Wendy – BIGGAM, Carole – HOUGH, Carole – KAY, Christian (szerk.): *Colour Studies. A broad spectrum*. 79–92. University of Glasgow.

TURNER, Victor

- 1966 Color classification in Ndembu Ritual: A Problem in Primitive Classification In: BANTON, Michael (szerk.): *Anthropological Approaches to the Study of Religion*. 47–84. London, Tavistock.

VAJDA László

- 1954 A néprajzi anyaggyűjtés módszere és jelentősége. *Ethnographia*, LXV, 1–19.

VARGYAS Lajos

- 1954 Vajda László cikkének néhány megállapításához. *Ethnographia*, LXV, 240–244.

VÖRÖS Miklós

- 1999 „Not Fieldwork – J.” James Clifford és az antropológia termékeny illúziói. *Helikon*, 45, 4, 591–599.

VÖRÖS Miklós – FRIDA Balázs

- 2004 Az antropológiai résztvevő megfigyelés története. In: LETENYEI László (szerk.): *Településkutatás*. 395–416. Budapest, L'Harmattan – Ráció.

WHORF, Benjamin Lee

- 2006 A szokványos gondolkodás és viselkedés viszonya a nyelvhez. In: BOHANNAN, Paul – GLAZER, Mark (szerk.): *Mérföldkövek a kulturális antropológiában*. 222–250. Budapest, Panem.

WITKOWSKI, Stanley R. – BROWN, Cecil. H.

- 1981 Lexical Encoding Sequences and Language Change: Color Terminology Systems. *American Anthropologist*, 83, 1, 13–27.

WOLF, Eric R.

- 2000 Az antropológia a hatalmi erőterben. *Lettre*, 38, 12–16.

YOUNG, Diana

- 2005 The Colours of Things. In: TILLEY, Chris – KEANE, Webb – KÜCHLER, Susanne – ROWLANDS, Mike – SPYER, Patricia (szerk.): *Handbook of Material Culture*. 173–185. London, SAGE.

BEÁTA BÁLIZS

„COLOURFUL” FIELDWORK: DILEMMAS OF A HUNGARIAN
RESEARCHER OF COLOURS

The author in her article analyses the methods of colour research most often chosen in international literature. Rivers (1901), Conklin (1955), Turner (1967), Berlin and Kay (1969), and then Kay et al. (2009) used different methods to study colour, but there is one shared aspect of their research. They all studied the colour knowledge of illiterate peoples, a world totally unfamiliar to researchers. But what kind of fieldwork should a Hungarian colour researcher carry out, if (s)he does not aim to study colours in faraway lands, but in his/her own country?

The author reflects on her own, previously applied method that involves several tasks with colour samples, at the same time contains observations and interviews on the colour of objects, which method is more closely related to data collection as predominantly used in Hungarian ethnography, than to the method preferred by researchers who follow Berlin and Kay. This latter method involves a listing of colour names and matching colour samples to the reference of colour terms, and is often criticized.

What is the most effective method for colour research? Is it digging deep or should the Hungarian colour researcher opt for a more confined research area and carry out to-the-point studies? Or does this merely depend on the way the specific questions are asked? If the researcher is interested in the categorisation of colours, it could be satisfactory to collect data from several geographical areas. The advantage of this method is that it sheds light on regional differences in the meaning of colour terms, and that the researcher will come across a large number of colour terms in the field. However, if the central issue is not colour categorisation, then the most appropriate method is focusing on one area only after a comparative study of the various meanings of colour terms, especially if the colour researcher aims at going beyond a mere data collection and description, and wishes to contribute to ongoing intellectual and professional debates.